

BİR “GELENEK İCADI” OLARAK İSTANBUL’UN FETHİ

The Conquest of Istanbul as an Invented Tradition

Mustafa Bölükbaşı¹

Abstract

This article examines celebrations of the “Conquest of Istanbul” in light of Eric Hobsbawm’s conceptualization of “invented tradition”. Generally overlooked in the early Republican period, the “Conquest of Istanbul” gained importance in the 1950s under the rule of the Democratic Party (DP). With a few adjustments, it provided a backdrop for the rearticulation of the single-party era conceptualization of the nation and history. Notably, in 1953 – due to the 500th-Year Anniversary – an association was established by the Council of Ministers to formally celebrate the conquest. The celebrations during this period can therefore be said to be a reflection of “the point of view of the center”, in other words, the official ideology.

However, given the rise of political Islam in the 1990s, local municipalities mobilized these celebrations for their own political ends against the “established order”, foregrounding the problem of the reformulation of the nation and lending the “Conquest” an oppositional character. This article, by comparing these two periods of celebration, aims to determine the differences and similarities between forms of imagining the nation and what political arguments are engaged in the celebration of conquest.

Although the instrumentalization of history has long been carried out for political purposes, nowadays it has been integrated into the market as a result of the neo-liberal market economy’s expansion into all domains. This article therefore views the widespread “theme of conquest” as a further example of the marketization of history.

Keywords: Eric Hobsbawm, Tradition, Invented Tradition, The Conquest of Istanbul, Turkish Nationalism, Political Islam

Özet

Bu makalede “İstanbul’un Fethi” kutlamaları, Eric Hobsbawm’ın “gelenek icadı” kavramsallaştırmasından yararlanarak ele alınmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde fazlaca üzerinde durulmayan “İstanbul’un Fethi”, 1950’lerde

---

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doktora Öğrencisi, bolukbasim@yahoo.com

Demokrat Parti (DP) iktidarında önem kazanmıştır. Fetih, birtakım rötuşlarla birlikte tek-parti dönemi ulus tasavvuru ve tarih anlayışının büyük ölçüde tekrar edildiği bir zemin sağlamıştır. Özellikle 1953'te, 500. yıldönümü olmasının etkisiyle fetih resmi törenlerle kutlanmış hatta bu amaçla Bakanlar Kurulu kararı ile bir dernek de kurulmuştur. Dolayısıyla bu dönemdeki kutlamaların “merkezin bakış açısını”, başka bir ifadeyle resmi ideolojiyi yansıttığı söylenebilir.

Bununla birlikte 1990'larda siyasal İslam'ın yükselişi sürecinde, belediyeler fetih kutlamalarını kendi politik hedefleri doğrultusunda “müesses nizam”a karşı seferber etmiştir. Böylece, hem ulusun yeniden formülasyonu gündeme gelmiş hem de “Fetih” muhalif bir çehre kazanmıştır. Bu çalışma her iki dönem arasında kutlamalar üzerinden bir karşılaştırma yaparak ulusun tahayyül edilme biçimleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptama ve kutlamaların hangi siyasi argümanlar ile angaje olduğunu ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Tarihin bu şekilde araçsallaştırılması uzun süre siyasal amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiş olsa da, günümüzde neo-liberal ekonomi anlayışının pazarın sınırlarını toplumsal alanın tamamını kapsayacak biçimde genişletme çabası sonucu artık tarih de piyasanın içerisine dahil olmuştur. Bundan dolayı bu makalede özellikle 2000 sonrası yaygınlaşan “fetih teması”, tarihin piyasalaşması olarak anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eric Hobsbawm, Gelenek, Gelenek İcadı, İstanbul'un Fethi, Türk Milliyetçiliği, Siyasal İslam.

1. Giriş

Gelenek en genel anlamıyla, bir topluluğun ortak mirasının parçası olarak kabul edilen ve bir nesilden diğer nesile aktarılan insan pratikleri, inançları, kurumları ve insan yapımı ürünleri kapsar (Abercrombie vd. 2006: 399). Başka bir ifadeyle gelenek, varlığını sürdürebilmek için bir toplumun başvurduğu *kullanım kılavuzudur*. Bu kılavuz, belirli değer ve normları içerir ve bunlar toplumun önemli meşruiyet kaynaklarıdır. Çeşitli değer ve normlar bir taraftan yaşamın anlamlı kılınmasına yararırken, diğer taraftan toplumsal yapı üzerinde bir denetim ve kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Gelenek, çeşitli ritüeller çerçevesinde devam ettirilir. Yani gelenek bu ritüeller sayesinde süreklilik ve kalıcılık kazanmaktadır. Böylece mevcut toplumsal yapının devamını sağlamakla birlikte, değişim dönemlerinde bile yeni gelenekler devreye girebilmekte ve bunlar çoğunlukla eskisinin yeniden formülasyonu biçiminde oluş(turul)maktadır.

Geleneğe yönelik bu bakış açısı, sosyal bilimcilerin sıkça kullandığı geleneksel-modern dikotomisinin ötesinde bir yere denk düşmektedir. Buradaki gelenek kavramı yalnızca *geleneksel toplumlar* ile ilişkili olarak düşünülmemelidir. Gelenek, toplumsal yapının kendisini yeniden üreten birtakım ritüeller olarak ele alınırsa, modern toplumlarda da bunların karşılıklarını bulmak zor olmaz. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan biçimiyle gelenek, ister *geleneksel* ister *modern* olsun her toplumun sahip olduğu birtakım ritüel ve pratikleri işaret etmektedir.

Bununla birlikte, geleneğin zorunlu olarak geçmişe referans verdiği belirtilmelidir. Yani gelenek, bugün yeniden üretilen geçmiş pratiği olarak anlaşılabilir. Bu durum, geçmişle olan bağın kopuşunu iddia eden modernite söylemi ile çelişkili gözükmektedir. Kendisini hiyerarşik olarak daha üst bir konuma yerleştiren modern toplum, geçmişi eleştirmekte, olumsuzlamakta hatta tamamıyla reddetmektedir. Buna rağmen yine de, kök(en)lerini geçmişe mal etmeye çalışır. Gelgelelim bu durum, "geçmişe geri dönme çabası" olarak görülmemelidir. Daha ziyade geçmiş, bugün ve gelecek için bir meşruiyet kaynağı haline gelmektedir. Türkçe'deki "geleneğe geleceğe" mottosu bunun veciz bir ifadesidir. Kısacası geçmiş meşruiyet tesis edici bir nitelik kazanmaktadır.

Bilindiği gibi, modernlik süreci "geleneksel" bağların büyük ölçüde çözülmesine yol açmıştır. Başka pek çok dönüşümün yanısıra tebaanın bir ulusa dönüş(türül)mesi zorunlu olarak yeni bir toplumsal tahayyülün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Hem siyasal meşruiyetin kaynağı hem de yeni toplumsal birim olarak bu *muhayyel cemaatin*¹(*imagined community*), büyük ölçüde devlet elitlerinin himaye ettiği dil ve tarih çalışmaları yoluyla nasıl inşa edildiği üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır.² Ayrıca antropoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerin pek çok disiplini "ulusun ezelden beri ulus olduğunun"³ ispatı için kimi zaman bilimsellikten oldukça uzak birtakım argümanları desteklemek zorunda bırakılmıştır.⁴

Bu makalede İstanbul'un fethi kutlamaları, Eric Hobsbawm'ın "gelenek icadı" kavramsallaştırmasından yararlanarak ele alınmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde fazlaca üzerinde durulmayan İstanbul'un fethi, 1950'lerde Demokrat Parti (DP) iktidarında önem kazanmıştır. Fetih, birtakım rötuşlarla birlikte tek-parti dönemi ulus tasavvuru ve tarih anlayışının büyük ölçüde tekrar edildiği bir zemin sağlamıştır. Özellikle 1953'te, 500. yıldönümü olmasının etkisiyle fetih resmi törenlerle kutlanmış hatta bu amaçla Bakanlar Kurulu kararı ile bir dernek de kurulmuştur.⁵ Dolayısıyla bu dönemdeki kutlamaların "merkezin bakış açısını", başka bir ifadeyle resmi ideolojiyi yansıttığı söylenebilir. Bununla birlikte, 1990'larda siyasal İslam'ın yükselişi sürecinde belediyelerin fetih kutlamalarını alternatif bir kutlama biçiminde ele alması, hem ulusun yeniden formülasyonunu gündeme getirmiş hem de İstanbul'un fethinin muhalif bir çehre

edinmesine yol açmıştır. Görüldüğü gibi, bu çalışma her iki dönem arasında kutlamalar üzerinden bir karşılaştırma yaparak ulusun tahayyül edilme biçimleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptama ve kutlamaların hangi siyasi argümanlar ile angaje olduğunu ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Tarihin bu şekilde araçsallaştırılması uzun süre siyasal amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiş olsa da, günümüzde neo-liberal ekonomi anlayışının pazarın sınırlarını toplumsal alanın tamamını kapsayacak biçimde genişletme çabası sonucu artık tarih de piyasanın içerisine dahil olmuştur. Bundan dolayı bu makalede özellikle 2000 sonrası yaygınlaşan “fetih teması”, tarihin piyasalaşması olarak anlaşılmaktadır. Bu tartışmaları detaylandırmadan önce Hobsbawm’ın “gelenek icadı” ile neyi kastettiğini açıklamak yerinde olacaktır.

2. Gelenek İcadı Nedir?

“Gelenek icadı” kavramı İngiliz Marksist tarihçi Eric Hobsbawm’a aittir. Hobsbawm’ın çıkış noktası geleneklerin aslında sanıldığı kadar eski bir geçmişe dayanmadığıdır. Kadim olan ya da olduğu iddia edilen “gelenekler”, başlangıcı itibariyle çoğunlukla yenidir ve bazen icat edilmiştir. Bu durum Umberto Eco’nun Ortaçağ kültürü üzerine söyledikleri ile bir benzerlik taşımaktadır. Çünkü gelenek icadı, yinleme görüntüsü altında yeniliğin bir biçimde gizlenmesini ima eder.⁶ Daha açık bir ifadeyle, Hobsbawm’ın yaklaşımında gelenek geçmişte üretilip bugüne aktarılan bir miras olmaktan ziyade bugün (yeniden) üretilip geçmişe atfedilen değer ve normlar bütünüdür. Bu ifade, geleneğin geçmişte hiçbir zemini bulunmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Ne var ki, buradaki esas eleştiri geleneğin geçmişin derinliklerinden geldiği ve bir zincirleme aktarım sonucu hiçbir önemli değişikliğe uğramadan (özünü muhafaza ederek) günümüze ulaştığı biçimindeki iddiaya yöneliktir. Kısacası gelenek geçmişe değil büyük ölçüde bugüne aittir. Dolayısıyla geleneğin keşfi değil icadı söz konusudur.

Aslında geleneklerin bazılarının tarihin çok eski zamanlarında ortaya çıkmadığını fark etmek zor değildir. Örneğin, yönetenler ile yönetilenlerin aynı dili konuşması ya da aynı etnik kökenden gelmesi oldukça yeni bir olgudur.⁷ Lakin bu her zaman kolaylıkla tespit edilemez. Çünkü gelenek icadı bazen geleneğin tarihini de kurgulamayı gerektirmektedir. Dolayısıyla gelenek icadının tam olarak neye işaret ettiğini anlayabilmek için Hobsbawm’ın fikirlerine derinlemesine bakmak gerekiyor.

Hobsbawm’a göre gelenek icadı belirli değer ve normları yinleme yoluyla telkin etmeyi amaçlayan ve geçmişle kendiliğinden bir sürekliliği ima eden, açıkça ya da zımnen kabul edilmiş kurallarla işleyen bir dizi pratiği ya da ritüeli ifade etmektedir (1983: 1). Dolayısıyla gelenek icadından bahsedildiğinde öncelikle belirli değer ve normlara gönderme yapılmaktadır. Bu değer ve

normların ayırt edici niteliği geçmişle bir bağ kurması, kendisini geçmişe dayandırmasıdır. Geçmişle bağ kuran bu değer ve normlar yerleşiklik kazanabilmek için bir dizi toplumsal pratik ya da ritüel ile kendisini ortaya koymalıdır. Yani gelenek icadı sürekli tekrar eden ritüel ve pratikler olmaksızın düşünülemez.

Bu çalışma bağlamında gelenek icadının neye tekabül ettiği şu şekilde ifade edilebilir: Belirli bir tarihsellikte belirli bir toplumdaki değer ve normlar siyasal iktidarın meşruiyetinin kaynağını "ulus" (örneğin Türk ulusu) olarak tayin edebilir. Aslında yeni olan ancak uzun bir geçmişi olduğu öne sürülen bu değer ve normları savunabilmek için köklerin dayandırıldığı kadim bir medeniyete (örneğin Orta Asya'ya ve oradan Anadolu'ya) başvurarak bir süreklilik ilişkisi kurulur. Buradaki kadim medeniyetin ve sürekliliğin kurgu ya da gerçek olması çok önemli bir fark yaratmamaktadır. Önemli olan "geçmişte öyle olduğuna" inanılmasıdır. İstanbul'un fethi bağlamında ise, II. Mehmet de bu sürekliliğe dahil edilmekte ve fetih, onun Türk olma vasfına gönderme yapılarak açıklanmaktadır. Yani fethin belirleyici ögesi Türklüktür ve II. Mehmet'in zaferi – anakronik bir biçimde – Türklük bilinci çerçevesinde ele alınmaktadır. Türk Tarih Tezi⁸ (TTT) ile Türklere atfedilen kahraman, cesur ve savaşçı olma,⁹ devlet kurma yetisine sahip olma,¹⁰ İslam'ın en muteber taşıyıcısı olma¹¹ gibi değer ve normların bir dizi toplumsal pratik ya da ritüel ile kendisini ortaya koyması gerektiğinden, İstanbul'un fethi kutlamaları – tam da icat edilen bir gelenek olarak – 500. yıldönümünde gündeme oturmuştur.¹² Bu ritüelin esas itibarıyla DP iktidarında gözlemlenmesi ise, kutlamaların biçimsel bir gösteri olmanın ötesinde meşruiyet sağlayıcı bir işlev üstlendiğini açığa çıkarmaktadır. DP'nin 27 yıllık bir Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının ardından yönetime geçtiğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla ulusal bağı pekiştirecek, bu sayede siyasal iktidarın meşruiyetini sağlamlaştıracak "gelenekler" büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca bu ulus tahayyülünün üvey evlat konumundaki Osmanlı dönemi üzerinden sağlanması, Türk tarihyazımının görmezden geldiği tarihsel dönemlerle barışma yolundaki küçük ama önemli işaretler olarak okunabilir.

Hobsbawm'a dönersek, onun geleneğin sürekli bir biçimde tekrarlandığına ilişkin vurgusu, geleneğin değişmezliği düşüncesini akla getirmektedir. Zaten Hobsbawm'a göre değişmezlik, geleneğin mümeyyiz vasfıdır. Hobsbawm, geleneği çok geniş bir manada kullanmaktan kaçınmak için onu örften (*custom*) değişmezlik niteliği ile ayırmaktadır. Ona göre örf, geleneğin tersine sabit değildir ve belirli bir noktaya kadar değişim ve yeniliğe açıktır (1983: 2-3). Bu bağlamda Hobsbawm, sanki eğer gelenek değişimlere açık olsaydı icat edilmesine gerek kalmazdı, demek ister. Ayrıca örf-gelenek ayrımı dolaylı bir biçimde geleneksel toplum-modern toplum farkına da işaret eder gibidir. Ancak burada, geleneksel toplumların sanıldığı kadar durağan olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır çünkü örf bir dereceye kadar değişim

göstermektedir. Öte yandan sürekli değişimle ilişkilendirilen modern toplum ise gelenek icadı yoluyla paradoksal biçimde sabit bir yapının peşinde koşmaktadır. Hobsbawm'ın belirttiği gibi sürekli değişim ve yenilik içeren modern dünyada, gelenek icadı yoluyla toplumsal yaşamın bazı taraflarını sabit ve değişmez bir biçimde yapılandırma çabasının yarattığı çelişki dikkate değerdir (1983: 1). Bu noktada Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası yaşadığı siyasal¹³, ekonomik¹⁴ ve toplumsal¹⁵ dönüşümler ile İstanbul'un fethi yoluyla ulusal kimlik ve kültürü değişmez bir biçimde yapılandırma çabası arasında bir paralellik kurabiliriz. Bu bağlamda ikincisi, öncekine bir cevap olarak düşünülebilir. Zaten DP'nin sanayi toplumuna geçişin dayattığı değişimi, dini-geleneksel değerler ile mezcetmeye çalışan makro siyaseti de bunu destekler niteliktedir (Mert, 2007: 10).

Dolayısıyla kendisi değişimlere kapalı olsa da, gelenek icadı toplumsal değişimlere bir karşılık olarak anlaşılabilir. Hobsbawm'ın ifadesiyle gelenek icadı çoğunlukla ani dönüşümler yaşandığı zaman, eski geleneklerin dizayn ettiği toplumsal örüntülerin zayıflaması ya da yok olmasıyla gündeme gelmektedir (1983: 4). Yeni gelenek bazen eskisinin hızlı bir nakli biçiminde kurulur. Bazense eski gelenekten bazı sembol ve moral değerler ödünç alınır (1983: 6). Dolayısıyla gelenek icadı geçmişteki geleneklerle bir diyalog gerektirmektedir. Bununla birlikte yeni bir gelenek, eskisinin kullanışlı ya da geçerli olmamasından dolayı değil, bilinçli olarak kullanılmak ya da adapte edilmek istenmemesinden dolayı icat edilir (1983: 8). Hobsbawm'dan anladığımızı göre gelenekler tarihsel bir zorunluluk sonucu birbirlerinin yerine geçmezler, aksine bilinçli bir tercih söz konusudur. Örneğin, 1924'te Halifelik'in kaldırılmasının esas gerekçesi dini önderlik geleneğinin ve bunun üzerinden kurulan bağın artık işe yaramaması değildir.¹⁶ Aksine Halifelik geleneği o dönemde (özellikle Türkler arasında) hala güçlü bir anlam ifade etmektedir. Halifelik etno-seküler kimlik lehine ve muhalif bir oluşumu engellemek adına bilinçli bir tercih sonucu kaldırılmıştır.

Eski gelenekten bilinçli bir biçimde yüz çevrilmesine rağmen, gelenek aslında bir tarihsel devamlılık ifadesidir ya da en azından böyle bir iddia taşımaktadır – süreklilik iddiası gelenek için *sine qua non*'dur. Bu yüzden bazen tarihsel devamlılığın kendisi bile icat edilebilir. Etkileyici bir tarihsel süreklilik adına, kadim bir geçmiş yaratılabilir. Hobsbawm'a göre bu yaratım bazen yarı-kurgu bir haldeyken, bazen bütünüyle kurmaca olabilir (1983: 7). Bu kurgu zaman içerisinde öyle kabul görür ki artık tarih anlatısı belirli siyasal kaygılar ile biçimlendirilen bir şey olarak değerlendirilmez, aksine verili kabul edilir.¹⁷ Gelenek icadıyla birlikte tarih, bir eylem meşrulaştırıcısı ya da toplumsal bütünlüğün tutkalı olarak kullanılır (1983: 12). Yani icat edilmiş gelenekler iktidarın kendisini meşrulaştırmak için başvurduğu araçlardandır. Dolayısıyla tarih artık bir referans noktası haline gelmektedir.

Bu kavramsal açıklamanın ardından DP döneminde İstanbul'un fethinin 500. yılı sebebiyle gerçekleştirilen kutlamalara odaklanarak, nasıl bir gelenek icadı yapıldığını, bu yolla ulusun nasıl tahayyül edildiğini ve fethin dönemin siyasal gelişmeleriyle nasıl iç içe geçtiğini değerlendirebiliriz.

3. Demokrat Parti Döneminde İstanbul'un Fethinin 500. Yılı Kutlamaları: Uzlaşma Dönemi

İstanbul'un fethinin, tek-parti döneminde en azından 1940'lara kadar pek gündeme gelmediği söylenebilir. Aslında 1939 yılında, Fatih ve fetih ile ilişkili birtakım imar çalışmaları yapmak amacıyla bir "Güzideler Komisyonu" toplanmış ancak herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) konu üzerine eğilmiştir. 500. yıl coşkusu yaklaşırken 1944 yılında MEB, bununla ilgili bir komisyon kurma talebinde bulursa da olumlu cevap alamamıştır. Yine de önceki yıllara göre bir hareketlilik gözlemlenmektedir. Fethin bağlamındaki yayın çalışmaları özellikle İstanbul Belediyesi'nin girişimleriyle hız kazanmıştır.¹⁸ DP'nin iktidara gelişiyle birlikte giderek daha fazla dile getirilen İstanbul'un fethi, 1953 yılında 500. yıldönümü dolayısıyla muhtelif alanlarda gerçekleştirilen etkinlikler ile kutlanmıştır. Bunlar arasında resmi geçit töreni başta olmak üzere, fetih temalı tiyatro temsilere, konferanslar ve sergiler de yer almaktadır.¹⁹ Topkapı ve Fatih'te gerçekleştirilen merasime bazı milletvekilleri, vali ve belediye başkanı, "mülki ve askeri erkan" başta olmak üzere pek çok devlet görevlisi katılmış, ayrıca Patrikhane Heyeti ve yabancı askeri ataşeler de törende bulunmuştur.²⁰

Resmi törende fethin küçük ölçekli bir temsili gerçekleştirilmiştir. Top atışlarıyla surların bombalanması canlandırılmış, bunun yanında fethin sembolü olan Ulubatlı Hasan'ın²¹ surlara bayrak dikışı de yeniçeri kıyafeti giymiş bir görevli tarafından tekrarlanmıştır.²² Bu ritüellerin gelenek icadının temel unsurlarından olduğu yukarıda belirtilmişti. Bunun yanında tarihin bu dönemine yapılan gönderme, Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir süreklilik olduğunu ima ettiğinden tek-parti dönemindeki TTT'den bir ayrışmayı ifade etmektedir. 1930'larda, Türk kimliği ancak Osmanlı geçmişinden koparılırsa aşağı ırk olduğu yönündeki iddiaların reddedilebileceği düşünülmektedir. Böylece İslam sonrası ve özgül olarak Osmanlı dönemi baypas edilerek, kadim Orta Asya ile bağlantı kurulmuştur (Ersanlı-Behar, 1992: 12). Buna karşın Atatürk dönemi (1923-1938) sonrasında resmi söylem kısmen yumuşamış ve bu durum tarih kurgusuna da yansımıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sonunda oluşan iki kutuplu dünya karşısında kesin bir biçimde Batı Blok'undan yana taraf alınarak rekabetçi bir seçim anlayışına gidilmiş ve 1950 yılında DP iktidara yürümüştür. DP'nin aldığı büyük desteğin önemli bir sebebi tek-parti döneminin muhalif kesimlerinin sözcüsü konumuna gelmiş olmasıdır. Bu, tarih kurgusundaki anti-Osmanlıcı tonun azaltılması ya da belirli alanlarla sınırlandırılması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla bir uzlaşmaya gidilmekte,

Osmanlı dönemiyle daha sıcak bir ilişkiye girilmektedir. Fakat sonuç itibariyle bu uzlaşma, milliyetçiliğe hizmet etmek yani Türklüğün sürekliliğini vurgulamak amacıyla yapıldığından tek-parti döneminden keskin bir farklılaşmaya işaret etmez. Kaldı ki tek-parti döneminin tarih kurgusunda Osmanlı'nın hiç yer almadığını düşünmek de yanıltıcıdır. Osmanlı tarihi yer alır ancak asli dönem olarak ele alınmaz.

Valilik ve belediye başkanlığı görevlerini yürüten Prof. Fahrettin Kerim Gökay'ın (1900-1987) törende yaptığı konuşma, ulusun İstanbul'un fethi yani Osmanlı dönemi üzerinden, onunla süreklilik kurularak nasıl tahayyül edildiğini göstermesi açısından açıklayıcıdır. Gökay, İstanbul'un fethini anlatırken "... Türk bayrağı, Türk sancağı Türk'ün kahraman erinin eliyle dalgalanıyordu"²³ diyerek Osmanlı'nın en azından fetihler gerçekleştirdiği dönemi Türk ulus kimliğinin bir parçası olarak değerlendirmektedir.

Bunun yanında erken Cumhuriyet döneminin "Türklerin kültür yaratıcısı bir ırk olduğu" iddiası, Fatih Sultan Mehmet'in Akşemsetdin'e gösterdiği saygı üzerinden teyit edilmektedir. Gökay'ın sözleriyle "...İstanbul'u fetheden Fatih ilmin ve sanatın büyük kurucusu, aynı zamanda *kendisine intikal etmiş olan büyük bir medeniyeti* aynen muhafaza etmiş olan Fatih, bundan dolayıdır ki ilme hürmetin, sanata hürmetin ve medeniyete hürmetin bir eseri olarak Orta çağı kapamış, yeni çağı açmıştır".²⁴ Bunun yanında Gökay, Fatih'in şehri aldıktan sonra Allah'a şükrettiğini de belirtmeden geçmez. Dolayısıyla bu yeni tasavvurun içerisine dini öge de bir şekilde dahil edilmektedir. Şüphesiz bu dini vurgunun araçsal bir nitelik taşıdığı açıktır. Zaten milliyetçiliğin doğası gereği dine *per se* bir anlam atfetmediği, din ile araçsal bir ilişki kurduğu belirtilmelidir. Billig'in ifadesiyle söylersek, "ulusların düzeni Tanrı'ya hizmet etmek için tasarlanmamıştır, ancak Tanrı düzene hizmet edebilir" (Billig, 1995: 4). 1904 gibi erken bir tarihte Yusuf Akçura, Türklerin İslamiyet'in emrinde değil, İslamiyet'in Türklerin emrinde olması gerektiğini öne sürerken benzer bir noktaya değiniyordu.²⁵ 1950'lerde değişen şey ise pek çok alanda olduğu gibi fetih temasında da dini motiflerin daha yüksek sesle dile getirilmesidir. Ne var ki söz konusu olan yine de sadece bir tonlama farkıdır.

Ancak ne olursa olsun, Türk ulusu Atatürk dışarıda bırakılarak tahayyül edilemeyeceğinden, Gökay Mayıs ayı içerisinde gerçekleşen Atatürk'ün Samsun'a çıkışını bir şekilde İstanbul'un fethiyle birleştirir: II. Mehmet İstanbul'u fethetmiş, Mustafa Kemal de onu düşman işgalinden kurtarmıştır. Bu sayede birisi Fatih, diğeri de Atatürk olmuştur. Öncekinin bıraktığı yerden sonraki ilerlemiştir. Bir taraftan II. Mehmet anakronik bir tarih okumasıyla neredeyse bir Türk milliyetçisine dönüştürülürken, diğer yandan Mustafa Kemal II. Mehmet'in taşıdığı "soylu kana" bir süreklilik imgesiyle ortak edilmektedir. Dolayısıyla bu dönemdeki İstanbul'un fethi kutlamaları alternatif bir tarih ya da kimlik

kurgusuna işaret etmekten ziyade göz ardı edilmiş olan bazı unsurların resmi görüş içerisinde monte edilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Ayrıca Gökay, güncel dış politika ile bir bağ kurarak Kore'de savaşan Türk askerlerini de anmaktadır. Kore'deki Türk askerleri, Atatürk'ün kurtardığı memleketin evlatları olarak onun "cihanda sulh" mottosunu gerçekleştirmektedir. Soğuk Savaş'ın ilk sıcak savaşı olan Kore Savaşı, bilindiği gibi Doğu ve Batı Bloku'nun açık seçik ayrıştığı ve Kore'nin kuzeyi ve güneyi üzerinden aslında Sovyetler ile ABD'nin çarpıştığı bir savaştır. Türkiye de ABD'nin başını çektiği Birleşmiş Milletler orduları tarafında savaşmak üzere Kore'ye Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında 5090 kişilik bir tugay göndermiştir (GHTB, 1975: 72). Bu sayede Türkiye'nin liberal-demokratik Batı Bloğu içerisindeki konumu tescil edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti 1923'teki kuruluşundan beri zaten Fransa, İngiltere gibi Batı ülkeleriyle yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Her ne kadar Kurtuluş Savaşı'nı Batı'ya karşı gerçekleştirmiş olsa da, sonraki süreçte genç Cumhuriyet yüzünü Batı'ya dönmüş, "muhasır medeniyetler" olarak gördüğü Batı toplumlarının seviyesine erişmeye çabalamıştır. Dolayısıyla Batı'yı kendisine ölçü(t) olarak aldığı belirtilmelidir. Hatta Lozan Antlaşması'nın hemen öncesinde yani Cumhuriyet henüz siyasi bağımsızlığını resmileştirmemişken düzenlenen İzmir İktisat Kongresi, ekonomik açıdan tıpkı Batılı ülkeler gibi liberal öğretinin izleneceği mesajını vermektedir. Böylece, Tunçay'ın ifade ettiği gibi anti-emperyalist olan ama anti-kapitalist olmayan Türk bağımsızlık mücadelesi Lozan görüşmeleri sırasında İtilaf Devletleri'ne güven vermek istemiştir (2010: 188).

1930'lardaki kalkınma planları çerçevesinde Sovyetler ile gerçekleşen kısa süreli yakınlaşma dönemi hariç tutulursa, Türkiye'nin erken Cumhuriyet yıllarından itibaren kararlı bir biçimde Batı yanlısı tavır takındığı gözlemlenir. Dolayısıyla fetih, bağımsızlık ve Kore Savaşı'nı bir araya getiren bağ, üçünün de aynı dava uğruna yani Batı'nın temsil ettiği ancak Türk ırkının özünde bulunan, insanlığın yüce değerlerini korumak ve şahlandırmak adına girişilmiş mücadeleler oluşudur. İlki "karanlık" Ortaçağı kapatmış, ikincisi bütün medeniyetlerin kaynağı olan "kurucu medeniyetin" yok olmasını önlemiş ve sonucusu da Komünizm "illetine" karşı Batılı güçlere verilen desteğin bir ifadesi olmuştur.

On gün boyunca devam eden kutlamalar sadece İstanbul'da değil, diğer şehirlerde hatta yurtdışında da yapılmıştır. Fetih kutlamaları müze açılışından balo ve defilelere, tiyatro temsillerinden konferanslara, fener alaylarından güreş müsabakalarına kadar pek çok farklı etkinliği içermektedir. Büyük bir coşkuyla takip edilen bu etkinliklere bazı eleştiriler de getirilmiştir. Özellikle resmi geçit töreninin iyi bir şekilde organize edilmediği ve bir kargaşaya dönüştüğü öne

sürülmüştür. Ayrıca Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in törenlerde bulunmayışı da eleştiri konusu olmuştur.²⁶

Eleştirilerin de gösterdiği gibi fetih 500. yıldönümü kutlamaları oldukça önemli bir mesele haline gelmiştir. Daha önce bahsedilen İstanbul Fetih Cemiyeti'nin²⁷ kuruluşu da bunu teyit etmektedir. Derneğin amacı İstanbul'un fethi kutlamalarına katılmak ve bu hususta yapılabilecek etkinlikleri organize etmek olarak belirtilmektedir. 500. yıl kutlamalarında aktif bir rol üstlenen derneğin bünyesinde 1954 yılında İstanbul Enstitüsü kurulmuş ve bu sayede yayın çalışmalarına da önemli bir zemin sağlanmıştır.

Özetlersek, DP dönemindeki kutlamaların merkezin bakışını yansıttığı, herhangi bir muhalif söylemle angaje olmadığı belirtilmelidir. İstanbul'un fethi daha ziyade erken Cumhuriyet'in ideolojik duruşuna yönelik küçük bir rötuş olarak anlaşılabilir. Bir reddiye değil, eleştiri söz konusudur ancak bu da son derece itinalı bir biçimde yapılmaktadır. Fetih ile birlikte İstanbul'un ön plana çıkarılma çabası da bu bağlamda ele alınabilir. Şüphesiz sadece DP değil genel olarak milliyetçi-muhafazakar cephe açısından İstanbul'un önemi iyi bilinir. Bu kesim için İstanbul, Bora'nın ifadesiyle "vadedilmiş topraktır" (1995: 44). Oysa erken Cumhuriyet döneminde İstanbul, Ankara lehine geri plana itilmiştir. Genel olarak Ankara'nın Cumhuriyet Türkiye'si ile, İstanbul'un ise Osmanlı dönemiyle ilişkilendirildiği doğrudur. Dolayısıyla fetih kutlamaları yoluyla İstanbul'un itibarını iade etme çabası, tek-parti dönemi politikalarını makul bir seviyeye çekme girişimi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu girişim, periferinin alternatif tahayyülleriyle bağlantılı değildir. Bu noktada kutlamalarda önemli bir rol üstlenen ve "özellikle fetih edebiyatının gelişmesine büyük katkısı olan Fetih Cemiyeti'nin" (Öztaş, 2012: 352) merkezi hükümetin kararıyla kurulduğu bir kez daha hatırlanmalıdır. Gelgelelim, 1990'larda siyasal İslam'ın yükselişi sürecinde belediyeler eliyle gerçekleştirilen fetih kutlamaları, "müesses nizam"a karşı alternatif bir kutlama biçimine dönüşecektir.

4. Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Bir Muhalefet Aracı Olarak İstanbul'un Fethi Kutlamaları

İslami eğilimli Refah Partisi'nin (RP)²⁸, 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara belediye başkanlıklarını kazanması yeni gelen dalganın ilk habercisiydi. Cumhuriyet tarihinde ilk defa İslami söylem ve sembolleri bu kadar dolaysız bir biçimde kullanan bir parti en önemli iki şehrin (biri siyasi, diğeri ekonomik-kültürel başkent) belediye başkanlıklarını kazanmıştı. Parti retorik olarak sadece Kemalist devletin *per se* bir eleştirisini değil aynı zamanda Tanzimat'tan bu yana yerleştirilmeye çalışılan modernite/batı değer ve normlarının eleştirisini de benimsiyordu. Bu çerçevede ilk defa sivil-asker bürokrasinin ve İstanbul-Ankara merkezli büyük burjuvazinin hegemonik konumunun tehdit edildiği söylenebilir. Böylece 28 Şubat "post-modern

darbe"sine kadar varacak sürecin kilometre taşları da dizilmeye başlamıştı. Bu süreçte RP'li belediyeler, "müesses nizam"a karşı fetih kutlamalarını alternatif bir kutlama biçiminde ele almıştır. Bu durum hem ulusun yeniden formülasyonunu gündeme getirmiş hem de İstanbul'un fethinin muhalif bir çehre edinmesine yol açmıştır. Ankara'ya karşı İstanbul, Cumhuriyet'e karşı Osmanlı, etno-seküler Türk kavrayışına karşı İslamlaşmış bir Türk anlayışı ön plana çıkarılmıştır.

Siyasal İslam için İstanbul'un fethi, öncelikle ideal toplum kurgusuna yönelik tarihsel bir kıstas oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi mevcut siyasal projeler için geçmişten meşruiyet devşirme çabası gelenek icadının kilit noktalarındandır. Hobsbawm böyle durumlarda geçmişin bütünüyle baştan kurgulanabildiğini belirtmiştir. Elbette tarihteki her olay yeniden yazılabilir ancak tarihsel referansın toplumun en azından belirli kesimlerinde bir karşılığı olması gerekir. Dolayısıyla İstanbul'un RP'yi destekleyen toplumsal gruplar için nasıl bir anlamı olduğu önemli bir sorudur.

Yukarıda İstanbul'un milliyetçi-muhafazakar cephe açısından önemine değinilmişti. İstanbul her şeyden önce tarihsel bir anlam taşıyordu. Binlerce yıllık bir şehirdi. Ankara ile kıyaslandığında hem daha eski bir geçmişine vardı hem de tarih boyunca kültürel-ekonomik bir merkez hüviyetindeydi. Dolayısıyla İstanbul hem "kadimlik" (nicelik) hem de "statü" (nitelik) bakımından bir geçmiş referansına pratik olarak daha uygundu. Genel olarak Türk sağını çeken de işte tam bu noktaydı yani İstanbul'un bir imparatorluk başkenti oluşu. Öte yandan İslamcılar açısından bakıldığında İstanbul ayrıca bir İslam şehriydi. Etno-seküler milliyetçiler için kadim Hitit Medeniyetinin devamı olan bir Ankara ile bağ kurmakta beis yoktu.²⁹ Gelgelelim, İslamcılar tarihsel olarak İslam Medeniyetine atıf yaptıklarından, 1453 sonrası İstanbul'dan ya da başka bir deyişle "Fatih'in İstanbulu"ndan daha iyi bir örnek olamazdı. Görüldüğü gibi atıf yapılan tarihsel zaman ve mekan bir zorunluluk sonucu değil, o anki siyasal pozisyonlara göre seçilmektedir. Yani İstanbul, Ankara'nın geçmişini dayandırdığı kadim Anadolu uygarlıkları kurgusunun artık işe yaramamasından dolayı değil, bunun bilinçli olarak kullanılmak ya da adapte edilmek istenmemesinden dolayı öne çıkarılmıştır. Başka bir ifadeyle siyasal bir tercih söz konusudur.

Bu tercih bağlamında Osmanlı çok-etnikliliğini ima eden bir İstanbul imgesi, 1990'ların küreselleşmeci ve kozmopolit söylemi ile de desteklenmiştir. Çokkültürlülük tartışmaları etrafında, Osmanlı bugünün emperyal gücü ABD ile kıyaslanıyor ve bir ABD prototipi biçiminde tasavvur ediliyordu.³⁰ Diğer taraftan aynı dönemde yükselen silahlı Kürt hareketinin kimlik tartışmalarını gündeme getirdiği ve tek-parti dönemi ulusal kimlik kurgusunun artık işlemediği düşüncesine yol açtığı da bir gerçektir. Aslında 1950'lerden itibaren ulusal kimlik kurgusunu revize etme çabalarıyla karşılaşılrsa da, ilk ciddi müdahaleler 1970'lerden itibaren Türk-İslam sentezi³¹ altında yaşanmış³² fakat asıl

farklılaşma siyasal İslam'ın yükselişe geçtiği 1990'larda görülmüştür. Bundan dolayı yaşanan kimlik krizi, İstanbul lehine Ankara'dan yüz çevirmenin pratik siyasal bir gerekçesi olarak düşünülebilir. Çünkü İslamcı tasavvurda Kürt ayrılıkçılığını önlemenin tek yolu İslami bağın kuvvetlendirilmesidir. Bu noktada, aynı dönemde gündemi en çok "meşgul eden" tartışmaların laiklik-şeriat gerilimi etrafında sürdürüldüğünü hatırlamakta fayda var.

1995'teki kutlamalarda, o dönemin İstanbul Belediye Başkanı olan RP'li Recep Tayyip Erdoğan'ın peygamberin İstanbul'un fethini müjdelediğini hatırlatması³³ tek başına değerlendirildiğinde belki 1950'lerdeki söylemden hiç de farklı değildir. Gelgelelim, siyasal İslam'ın yükselişi bağlamında ele alındığında bu ifade sıradan bir sağ-muhafazakar retorikten fazlasını ima etmektedir. Erdoğan'ın sözleri İstanbul'un bir İslam şehri olduğunun teyit edilmesi olarak anlaşılmalıdır. Diğer yandan Bora'nın belirttiği gibi İslamcı tasavvur açısından "İslam şehri olarak İstanbul yitirilmiş bir İstanbul'dur" (1995: 44). Çünkü Tanzimat'tan beri gelen Batılılaşma, İstanbul'un hem mimarisini hem de kimliğini bozmuştur. Pera, hem fiziki mimarisi (Barok) hem de çağrıştırdığı yaşam tarzlarıyla (Batılı, modern) bu Batılılaşmanın bir sembolüdür. O dönemlerde dile getirilen ve hala son bulmamış olan Taksim'e cami inşa etme projeleri bu yozlaşmayı önleyecek, şehre eski kimliğini kazandıracak bir girişim olarak okunabilir. Taksime cami projesi Bora'nın sözleriyle, İstanbul'un yeniden fethedilmesi yani "İstanbul'u yeniden özlenen İstanbul yapma" hedefinin bir ifadesidir (1995: 45).

Dolayısıyla siyasal aktörler için mekanlar, tarihsel anlamlarıyla bir tercih sebebi haline gelebilmektedir. Siyasal İslam açısından ise İstanbul'un fethi, tarihsel anlamın ve siyasal amaçların bir çakışmasıdır. Böylelikle İstanbul'un fethi muhalif bir siyasal söylemle eklenerek yeniden gündeme gelmiştir. Ancak bu sefer merkezden ziyade çevre için bir manivela işlevi görmektedir. Örneğin 1994'teki yerel seçimlerin ardından Milli Gençlik Vakfı (MGV) ve İstanbul Belediyesi tarafından "Fetih ve Gençlik Günü" adıyla Ali Sami Yen Stadyumunda organize edilen fetih kutlamalarının dikkat çekici tarafı adeta RP'nin yerel seçimlerdeki zaferinin kutlamasına dönüşmesidir. Gösterişi bol olan kutlamada Erbakan, İstanbul'un yerel seçimlerde ikinci fethinin gerçekleştiğini ve gelecek yıl başbakan olarak da fethi tamamlayacaklarını ifade etmiştir.³⁴

İstanbul'un fethine yönelik vurgu, RP'nin seçim zaferinin nedeni değildir. Şüphesiz fetih, İslami tonu yüksek bir dile tercüme edilerek partiye sempatiyi artırıcı bir işlev görmektedir. Çünkü fetih, muhafazakar kesimin paylaştığı ortak tarihsel mirasın en önemli parçalarındandır. Bu bağlamda "fethin alıcılarında" 1950'lere göre bir değişim yaşandığı ifade edilebilir.³⁵ RP, dinsel dozu yüksek bir fetih imgesiyle dinsel bağlılıkları güçlü kırsal kökenli göçmenler ile iletişimini kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla bu değişim daha büyük bir açıdan bakıldığında

RP'nin tabanını oluşturan kitlenin kompozisyonuyla ilgilidir. Gelgelelim RP'nin yerel seçimlerdeki başarısının esas sırrı Bora'nın da vurguladığı gibi yarıştığı diğer bütün partilerden daha fazla "kentlin kaybedenlerine, İstanbul'un periferisine" hitap etmesidir (1995: 47). RP statükoyu savunmuyordu ve temsil ettiği değerler de hegemonik değildi. Bu yüzden hitap ettiği kesimler kent yoksulları, gecekondü kesimleri ve sosyal güvenlikten yoksun yeni göçmenlerden oluşuyordu. Enformel ağlar aracılığıyla bu kesimlere yönelik hayırseverlik ahlakı içeren yiyecek, giyecek, yakacak, sağlık, eğitim yardımları, partinin bu kitlelerle somut bağlar kurmasını sağlamıştır. Örneğin Ramazan aylarında kurulan sokak çadırlarındaki iftar sofraları, partinin sadakat devşirmesinde önemli bir rol oynarken³⁶ aynı zamanda Cumhuriyet tarihi boyunca eşine rastlanılmayan bu uygulama yeni bir gelenek icadına da işaret etmektedir. Böylece kentlin yoksullarını mobilize eden RP, siyasal meşruiyetini de tarihsel süreklilikler kurarak sağlamlaştırmıştır. Önceki dönemlerden devralınan fetih ritüelinin ise RP tarafından farklı bir bağlama oturtulduğu görülmektedir.

Sonuç olarak RP, fetih temasını dinsel bir retorikle yoğurup seçim kampanyasının saç ayaklarından birisi haline getirmiştir. Öyle ki, fetih kutlamaları adeta RP'li belediyelerin gövde gösterisine dönüşmüştür. Bu sayede hem mütedeyyin seçmenle bağ kurulmuş hem de devletin hegemonik etno-seküler görüşüne muhalif bir cephe açılmıştır. Tarihsel anlam ile siyasal amaçların girift ilişkisi içerisinde fetih kutlamaları, RP'nin toplumsal tabanına güven ve cesaret aşıladığı bir zemin sağlamıştır. Ne var ki yaklaşık on sene sonra fetih imgesinin piyasa değeri politik çehresini kat be kat aşacaktır.

5. Piyasalaşan Tarih: İstanbul'un Fethinin "Metalaşması"

Gelişen alışveriş merkezleri ve çevreye kapalı yeni yerleşimler şehrin zenginliğini böldü. İstanbul'a gelenler özlemini çektikleri büyükşehir yaşantısı yerine merkezden kopuk bir hayatla karşılaşılıyor, devinimi uzaktan seyretmek zorunda kalıyorlar.

Ağaoğlu Maslak 1453 İstanbul işte tam da bu eksiği giderecek, bu özleme cevap verecek projedir. Şehir merkezi, ana cadde olgusunu bir çekim merkezi olarak hayata geçirecek, kültür, sanat, yeme içme, eğlence ve gece hayatını en başta kendi sakinleriyle hareketlendirecek bir yapıdır. Bu devinin yanında çok önemli bir konum avantajı da vardır.

Kuzeyden Fatih Ormanı'na komşudur. İlginç ve eşine az rastlanır bir şekilde, hem büyük şehir özelliklerini, hem de sürdürülebilir kaynakları ve çevreye duyarlı yeşil bina sistemlerini bünyesinde barındıran ender bir yapıdır.³⁷

Yukarıdaki metin yakın dönemli bir konut projesinin tanıtım yazısından alıntılanmıştır. Projenin adında yer alan "1453", İstanbul'un fethine gönderme

yapmaktadır. Gelgelelim, isimdeki bu gönderme bir yana, projenin fetih ile herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Fetih *per se* bir anlam taşımamakta, sadece sahip olduğu çekicilikten yararlanılmaktadır. Bu amaçla tarih ve özgül olarak fetih imgesi marka yaratma sürecine dahil edilmekte ve önceki yıllarda kendisine atfedilen anlamlardan büyük ölçüde arındırılarak bir pazarlama stratejisine dönüştürülmektedir. Meta üretim sürecine eklenen fetih teması böylece araçsallaştırılmaktadır. Bu sayede fetih, başka herhangi bir tarihsel referans ile ikame edilebilir hale gelmektedir. “Sadabat”, “Lale”, “Topkapı”, “Sultan” gibi Osmanlı tarihine gönderme yapan sembollerin son dönemdeki konut projelerinin isimlerinde yer alması, tarihin kullanım değerinin öneminin sermayedarlar tarafından tam olarak kavrandığını göstermektedir.³⁸

Bu konut projelerinin çoğunun kentin sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan gruplarına hitap ettiği bilinmektedir. Bunlar sadece binaların değil, aynı zamanda yeni yaşam tarzlarının da “satıldığı” projelerdir. Konut müşterileri “kültür, sanat, yeme-içme, eğlence ve gece hayatı”ndan anlayan kişiler olarak kodlanmaktadır. Dışlayıcı niteliğinden dolayı bu rezidans toplulukları “kapalı cemaatler” (*gated communities*) olarak düşünülebilir. Onlar kentin nimetlerinden yararlanan dolayısıyla “kentin sahibi” konumundaki küçük “azınlık” gruplarıdır. Günümüzde değişen şey, bu grubun “gerçek İstanbullu” olup olmamasının artık sorun edilmemesidir. Oysa 1990’lardaki kentleşme tartışmalarında, İstanbul’un çevreden gelenlerin “istilası” altında olduğu dile getiriliyor, üstü kapalı bir biçimde göçmenlerin sınıfsal ve etnik konumunun “İstanbullu” olmaya engel teşkil ettiği savunuluyor ve “varoş” kelimesi pejoratif anlamda kullanılıyordu. Ekonomik seviyesi yüksek göçmenler bile, hegemonik yaşam tarzını benimsemedikleri sürece kimilerince hakir görülüyordu. “Çarşafli cipe binenlerin” ya da “Lahmacunla şarap içenlerin” İstanbul’u yozlaştırdığı düşünülüyordu. Şüphesiz kültürel alan her zaman meta ilişkileriyle biçimlenir. Ancak o yıllarda para, kimileri için statü getirmeye yetmeyebiliyordu.³⁹ Oysa 2000’lerden sonra bu tarz tartışmalar görece azaldı ve “gerçek İstanbullu” kategorisi alabildiğine genişledi ya da daha doğru bir ifadeyle kullanılmaz oldu. Günümüzün en belirleyici yanı kentin yükselişe geçen yeni orta sınıflarının kamusal alan üzerindeki denetim ve kontrolünün artmasıdır. Son dönemlerde rezidanslarda yaşayan kişilerin toplumsal statüsünü sorgulamak neredeyse kimsenin aklına düşmedi. Çünkü toplumsal statü satın alınabilir bir şey haline gelmişti.

Günümüzde tarihin piyasalaşması, sadece konut projelerindeki bir pazarlama stratejisi olarak karşımıza çıkmaz. Muhtelif alanlarda bunun örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Popüler tarih alanındaki süreli yayınların artışı⁴⁰ ve televizyon programları⁴¹ tarihe olan ilgiyi beslemektedir. Bunun yanında tarihsel-kurgu televizyon dizileri ekranları bolca işgal etmektedir. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerine ilişkin yapımlar ağırlıkta olsa da, en büyük beğeniyi Osmanlı klasik dönemini anlatan *Muhteşem Yüzyıl*⁴² dizisi almıştır.⁴³ Kanuni Sultan Süleyman dönemine dair tartışmaları gündeme getiren dizi, ciddi tenkitlere de maruz kalmış, hatta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın eleştirilerine uğramaktan kurtulamamıştır.⁴⁴ Tarihi temaların “prim” yaptığı bu

ortamda özgül olarak fetih üzerine eğilen *Fetih 1453* (Fatih Aksoy, 2012) filmi de oldukça ses getiren bir yapım olmuştur.⁴⁵ Maliyeti yüksek, aksiyonu bol olan *Fetih 1453* özellikle savaş sahneleriyle dikkat çekmiştir. Militarist, dini ve ulusal değerleri bir araya getiren film, milliyetçi-muhafazakar kesimin beğenisini kazanmıştır.

Tarihin ekonomik olarak değerli hale gelişi ve bu yüzden özgül tarihsel bir olayın araçsallaştırılması, tüm toplumsal atıfların bir kenara itildiği anlamına gelmemelidir. Aslında tarih tam da bu toplumsal atıfları sayesinde değerli olabilmektedir. Bu yüzden tarihi temalı yapımlara yönelik üst düzey devlet görevlilerinden ve genel olarak kamuoyundan gelen eleştirilerin sadece piyasa değeri temelinden hareket etmediği açıktır. Elbette bu yapımlar geniş bir izleyici kitlesi kazanmasalardı, tarihi *wie es eigentlich gewesen ist* [gerçekte nasıl olduysa] aktarıp aktarmadıkları söz konusu edilmezdi. Yani popüler olmaları, meta olarak değerli oluşları muhafazakar müdahalelere uğramalarında etkili olmaktadır. Popüler olmalarının önemli sebeplerinden birisi de bizatihi tarihin gelenek icadı yoluyla kurucu bir rol üstlenmesi, böylece giderek değerli hale gelmesidir. Sürekli geçmişe yönelik referansların yapıldığı politik bir ortamda, kültür endüstrisi de buna uygun hareket eder. Ancak özgül tarihsel zaman ve mekanlara yönelik ilgi moda gibi geçici olabilmektedir. Üstelik bunlara yüklenen anlamlar – bu makalede ortaya konulduğu üzere – sürekli biçimde değişimlere açıktır. Piyasa, tarihsel atıfların bütünleştirici yanını muhafaza ederken, dışlayıcı yanını – ekonomik çıkar gereği – düşük bir seviyede tutar. Yine de çoğunluk lehine azınlıktan kolayca vazgeçilebilir. Çünkü özgül bir ulus içerisinde bile neredeyse hiçbir ortak anlam bütün toplumu kuşatamaz ama bu, bazı değerlerin çoğunluk için bir minimum oluşturmadığı anlamına gelmez. Gelgelelim, özellikle 2000 sonrasında belirleyici yanı, yukarıda da ifade edildiği gibi tarihsel göndermelerin piyasa değerinin politik boyutunu önemsizleştirmesidir. Böylece "İstanbul'un Fethi", 1990'larda muhalif bir politik hareketin direniş zeminine dönüşmüşken, günümüzde "Maslak 1453" gibi konut projeleri sayesinde politik yönüne vurgu yapılmaksızın bir pazarlama stratejisi olarak kullanılmaktadır.

6. Sonuç

Bu makalede Hobsbawm'ın "gelenek icadı" kavramsallaştırmasından hareketle İstanbul'un fethi kutlamaları eleştirel bir perspektifle ele alınmıştır. Geleneği, geleneksel toplumun tekelden söküp alan böyle bir yaklaşım, onu hem geleneksel hem de modern toplumdaki birtakım ritüel ve pratiklere işaret edecek biçimde kullanma imkanı sağlamaktadır. Bu çalışmada gelenek icadı, siyasal iktidarı meşrulaştırmak amacıyla geçmişle kurulan süreklilik ilişkileri biçiminde düşünülmüş, bu bakımdan geniş bir manada kullanılmıştır.

Erken Cumhuriyet boyunca hakim olan tek-parti iktidarının⁴⁶ ardından DP'nin başa geçtiği bir dönemde İstanbul'un fethinin gündeme oturması tam da böyle bir meşrulaştırıcı ihtiyaca karşılık gelmektedir. Bu dönemde yeni bir tarih ve toplum anlayışı kurgulanmamakla birlikte göz ardı edilmiş Osmanlı dönemiyle barışma yolunda küçük adımlar atılmıştır.⁴⁷ Gerçekte CHP ile

arasında çok kalın bir çizgi bulunmamasına rağmen DP'nin tek-parti döneminin muhaliflerinin buluşma noktası gibi gözükmesi rejime sadakatının zaman zaman tartışılmasına yol açmıştır. Bu noktada fetih, ulusal bağı pekiştirerek siyasal iktidarın meşruiyetini sağlama işlevi görmüştür. DP döneminde fetih üzerinden İstanbul ve Osmanlı'ya yönelik ilgi artmış olsa da, kurucu ideoloji ile bir kopuş yaşandığı düşünülmemelidir. Aslında DP'nin iktidara gelişi, bir bakıma Cumhuriyet rejiminin teyit edilmesi anlamına da gelmektedir. Çünkü Mert'in de vurguladığı gibi, DP seçmeni "Cumhuriyetin kurucu ideolojisi ve kurumları çerçevesinde" mevcut sisteme dahil olduğundan, "kurucu ideolojiyi dolaylı yoldan onaylamış"tır (2007: 10).

Diğer taraftan 1990'larda fetih imgesinin yeniden dirilmesi siyasal İslam'ın yükselişi ile bir arada ele alınmalıdır. Bu makalede fetih imgesine yüklenen anlamlarda, sözü edilen iki dönem arasında bir farklılaşma yaşandığı ileri sürülmüştür. DP döneminde fetih, birtakım rötüşlerle birlikte tek-parti dönemi ulus tasavvuru ve tarih anlayışının büyük ölçüde tekrar edildiği bir zemin sağlamıştır. RP belediyelerinin yükselişe geçtiği 1990'larda ise fetih muhalif bir çehre kazanmış ve partinin politik pozisyonuyla uyumlu bir biçimde fethin dinsel boyutu ön plana çıkarılmıştır.

Son olarak, bu çalışmada özellikle 2000 sonrasında tarihin ekonomik değerindeki belirgin artışla birlikte fetih temasının araçsallaşmasına dikkat çekilmiştir. Neo-liberal ekonomi anlayışının toplumsal alanın bütünü üzerindeki nüfuzunun bir sonucu olarak, konut projelerinden kültür endüstrisine kadar fetih teması bir pazarlama stratejisine dönüşmekte ve böylece önceki dönemlerde kendisine atfedilen siyasal anlamlardan büyük ölçüde soyutlanarak kullanılmaktadır.

Kaynakça

- ABERCROMBIE, Nicholas, Hill, Stephen ve Turner, Bryan S. (der.) (2006). *The Penguin Dictionary of Sociology*, London: Penguin Books, 2006.
- ANDERSON, Benedict (2009). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- BAKIREZER, Güven ve Demirer, Yücel (2010). "AK Parti'nin Sosyal Siyaseti", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, İlhan Uzel ve Bülent Duru (der.), Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 153-178.
- BILLIG, Michael (1995). *Banal Nationalism*, London: Sage Publications.
- BORA, Tanıl (1995). "Fatih'in İstanbul'u", *Birikim*, No. 76, s. 44-53.
- BORATAV, Korkut (2008). *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2007*, Ankara: İmge Kitabevi.

- CIEZADLO, Annia (2011). "Eat, Drink, Protest: Stories of the Middle East's Hungary Rumbblings", *Foreign Policy*, No. 186, s. 76-79.
- ÇAVDAR, Tefik (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839 – 1950*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇOLAK, Yılmaz (2006). "1990'lı Yıllar Türkiye'sinde Yeni-Osmanlılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları", *Doğu Batı*, No. 38, s. 125-144.
- DAVIS, Eric (2006). "Cairo as Neoliberal Capital", *Cosmopolitan Cairo*, Diane Singerman ve Paul Amar (der.), Cairo: The American University in Cairo Press, s. 47-71.
- DELETANT, Dennis ve Hanak, Harry (der.) (1988). *Historians as Nation Builders: Central and South-East Europe*, Londra: Macmillan Press.
- DİRİMTEKİN, Feridun (1949). *İstanbul'un Fethi*, İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.
- ECO, Umberto (2012). *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, (çev. Kemal Atakay), İstanbul: Can Yayınları.
- ERSANLI-BEHAR, Büşra (1992). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: AFA Yayınları.
- GENELKURMAY HARP TARİHİ BAŞKANLIĞI (1975). *Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950 – 1953)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- GEORGEON, François (2008). "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 505-514.
- HOBSBAWM, Eric J. (1983). "Introduction: Inventing Traditions", *The Invention of Tradition*, Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger (der.), Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-14.
- İSTATİSTİK GÖSTERGELER 1923 – 2010 (2011). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2008). *Türk İslam Sentezi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- LEWIS, Geoffrey (1999). *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*, New York: Oxford University Press.
- MAKSUDYAN, Nazan (2005). "The Turkish Review of Anthropology and the Racist Face of Turkish Nationalism", *Cultural Dynamics*, Vol. 17, No. 3, s. 291-322.
- MERT, Nuray (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- MINOGUE, Kenneth (1967). *Nationalism*, London: Batsford.
- MİRMİROĞLU, Viladmir (1945). *Fatih Sultan II Mehmet Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, İstanbul: Sarıyer Halkevi Neşriyatı.

- ÖZKIRIMLI, Umut (2000). *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, London: Macmillan Press.
- ÖZTAN, Güven Gürkan (2012). "Fetih'in Cazibesi: Çocuk Edebiyatında İstanbul'un Fethi ve Çağrıştırdıkları", *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 345-375.
- SETON-WATSON, Hugh (1977). *Nations and Stat:An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, London: Methuen.
- TUNÇAY, Mete (2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 – 1931)*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÜNVER, Süheyl (1948). *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.
- VAN DEN BERGHE, Pierre L. (1981). *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier.
- YILDIZ, Ahmet (2010). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919 – 1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler

Cumhuriyet, 28.05.1953.

Sedat Simavi, "Cevap İsterim", *Hürriyet*, 30.05.1953.

Milliyet, 30.05.1953.

Milliyet, 31.05.1953.

Milliyet, 31.05.1994.

Milliyet, 30.05.1995.

Hürriyet, 25.11.2012.

İnternet

"Ağaoğlu Maslak 1453 İstanbul", (Çevrimiçi), <http://www.maslak1453.com/genel-tanitim/0/1/agaoglu-maslak-1453-istanbul.html>, [16 Aralık 2012].

"2012 İlk 10 Film", (Çevrimiçi), <http://boxofficeturkiye.com/>, [16 Aralık 2012].

---

¹ Bilindiği gibi Anderson ulusu *muhayyel bir cemaat* olarak tanımlamıştır. *Muhayyeldir* çünkü "en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışamayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir". Dolayısıyla bir ideal düzeyinde de kalsa ulusun her bir üyesinin zihninde bir ulus imgesi sürekli olarak varlığını sürdürür. Bir *cemaat* olarak hayal edilir "çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır". Böylece ulus ülküsü etrafında dağıtılan sembolik ödüller ulus içerisindeki maddi sömürü ilişkilerini görünmez kılar. Anderson'a göre ulus ayrıca *sınırlı* ve *egemen* olarak hayal

edilebilir. *Sınırlı* olarak hayal edilir çünkü "hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez" ve siyasal meşruiyetin geleneksel kaynağının karşısına çık(arı)lmış olduğundan zorunlu biçimde *egemen* olarak hayal edilir. Bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s. 20-22.

- ² Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Güneş-Dil Teorisi etrafında şekillenen dil reformları için bkz. Geoffrey Lewis, *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*, New York: Oxford University Press, 1999. Türk Tarih Tezi oluşturma çabaları bağlamında iktidar, tarih ve ulus kimliği arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma için bkz. Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: AFA Yayınları, 1992. Tarihin ulusal kimlik için kurucu bir öge olarak devreye sokulduğu diğer Avrupa ülkelerinden örnekler için bkz. Dennis Deletant ve Harry Hanak (der.), *Historians as Nation Builders: Central and South-East Europe*, Londra: Macmillan Press, 1988.
- ³ "Ulusun ezelden beri ulus olduğu" tezi, milliyetçilik kuramları açısından bakıldığında ulusun tarih-dışılığını savunan ilkçi (*primordialist*) yaklaşıma karşılık gelmektedir. Çok genel olarak söylemek gerekirse ilkçi yaklaşım milli kimlikleri verili, doğal ve değişmez kabul etmekte, milletin milliyetçiliğe önceliğini vurgulamaktadır. Bir ideoloji olarak milliyetçiliğin ya da milliyetçi liderlerin gerçekleştirdiği şey ise insanlarda mevcut olan ancak bastırılmış, unut(tur)ulmuş bu kimlikleri yeniden ortaya çıkarmak ve ulus-devlet için siyasi bir dayanağa dönüştürmektir. Başka bir deyişle milliyetçilerin, üzerindeki tozu silkeleyerek milli kimliği parlattığına inanılmaktadır. Kenneth Minogue'un veciz ifadesiyle söylersek, milliyetçiler "uyuyan güzeli uyandıran prens"i andırmaktadır. Bkz. Kenneth Minogue, *Nationalism*, London: Batsford, 1967. Sosyo-biyolojik bir primordializm örneği için bkz. Pierre L. Van den Berghe, *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier, 1981. Daha genel bir primordializm değerlendirmesi için bkz. Umut Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, London: Macmillan Press, 2000, s. 64-84.
- ⁴ Erken Cumhuriyet döneminde Türk ulus kimliğinin oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla seferber edilen fiziksel antropoloji çalışmaları için bkz. Nazan Maksudyan, "The Turkish Review of Anthropology and the Racist Face of Turkish Nationalism", *Cultural Dynamics*, Vol. 17, No. 3, November 2005, s. 291-322.
- ⁵ Daha sonra adı "İstanbul Fethi Cemiyeti" olarak değiştirilen "İstanbul'un 500. ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği", 28.07.1950 tarih ve 3/11614 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile "kamu yararına" çalışan bir dernek olarak kurulmuştur.
- ⁶ Eco, Ortaçağ'ın yeni bir şey söylemediği varsayımını doğru bulmaz. Ona göre Ortaçağ kültürü yenilik duygusuna sahip olmakla birlikte, bu yeniliği yineleme görüntüsü altında saklamaya çalışır. Bkz. Umberto Eco, *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, (çev. Kemal Atakay), İstanbul: Can Yayınları, 2012, s. 18.
- ⁷ Seton-Watson'un belirttiği gibi 18. yüzyılda Romanof sarayının dili Rusça değil, Fransızca ve Almancaydı. Bkz. Hugh Seton-Watson, *Nations and State: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, London: Methuen, 1977, s. 83. Anderson da aynı yüzyılda Finlandiya'nın devlet dilinin İsveççe olduğunu kaydeder. Ayrıca Romanofların Tatarlar, Letonyalılar, Almanlar, Ermeniler, Ruslar ve Finlilerden oluşan bir topluluğu, Habsburgların Macarlar, Hırvatlar, Slovaklar, İtalyanlar, Ukraynalılar ve Avusturya Almanlarından meydana gelen bir tebaayı yönettiğini; Hannover hanedanının yönetimi altında ise İskoç, İngiliz, Galli, İrlandalı, Bengalli ve Quebecilerin bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Anderson, *a.g.e.*, s. 90 ve 99.
- ⁸ 1930'larda genç Türkiye Cumhuriyeti sistematik tarih çalışmaları yoluyla kendisine bir kök arama çabasına girişmiştir. Düzenlenen kongreler sonucu oluşturulan tarih genel olarak, Türklerin kıtlık yüzünden Orta Asya'dan göçerek Anadolu'ya geldiği ve kültür yaratıcısı bir ırk olduğu için bütün dünyaya medeniyeti yaydığı şeklindedir. Bu kurgunun dikkat çekici yanı İslam öncesi döneme ulaşarak ırksal vasıfları ön plana çıkarmasıdır. Ayrıca ilkçilerde görüldüğü gibi ulusun değişmez bir öz olduğu savunulmuştur. Bu tarih kurgusunun bir başka tipik özelliği ise bugünkü değerlerin anakronik bir biçimde geçmişe transfer edilmesidir.
- ⁹ Türklerin "kahraman, cesur ve savaşçı olma" nitelikleri, I. Dünya Savaşı'ndaki feci yenilgiyle bağdaşmadığından, Türk tarih yazımında yenilginin faturasını Almanlara çıkarma yönünde oldukça

yaygın bir eğilim olmuştur. “Almanlar yenildiği için biz de yenilmiş sayıldık” cümlesi bunun özlü bir ifadesidir.

¹⁰ Türk milliyetçi tarihyazımında devlet olgusuna ciddi bir önem atfedilmekte ve Türklerin devlet kurma, yönetici olma kabiliyetlerine sıkça gönderme yapılmaktadır. 1930 yılında basılan ve Türk Tarih Tezi'nin özeti mahiyetindeki *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabında Türklerin tarihte kurdukları devlet sayısı 12 olarak belirtilirken, bu eserin genişletilmesiyle oluşturulan ve 1933 yılında ortaokullarda okutulmak amacıyla üç cilt halinde basılan *Ortamektep İçin Tarih*'te bu sayı 20'ye çıkmaktadır. Bkz. Ersanlı Behar, *a.g.e.*, s. 110.

¹¹ Bu görüş, Türklerin İslamiyeti yücelttiği ama tam tersinin pek söz konusu olmadığı imasıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla Türklük-İslamlik dengesinde bu dönemde ibre Türklüğe kaymıştır.

¹² 500. yılın yaklaşmasıyla fetih heyecanında bir yükseliş görülmekle birlikte, 1953 yılından önce topyekün bir seferberlik girişimi göze çarpmamaktadır. 1953 yılı bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu tarihten sonra dönem dönem gündeme taşınsa da, 1990'larda yeniden dirilene kadar fethin bu ölçüde ilgi uyandırmadığı belirtilmelidir.

¹³ Türkiye, 1945 yılında Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalayarak bu örgütün kurucu üyelerinden birisi olmuştur. “Demokrasi” temelinden hareket ettiği iddiasındaki Birleşmiş Milletler'e üyeliğin ardından, Türkiye'nin monist yönetim anlayışını daha fazla muhafaza etmesi mümkün gözükmemektedir: “Son anda Almanya ve yandaşlarına savaş açan Türkiye'de düşünce, vicdan, örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanmasına, tek partili bir düzenin sürmesine kimse hoşgörüle bakamazdı. Nitekim Milli Şef, 19 Mayıs 1945'teki söylevinde çok partili yaşama geçileceği müjdesini vermişti”. Bkz. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839 – 1950*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 446.

¹⁴ Savaş sonrası dönemin dayattığı yeni koşullar altında Türkiye liberal batı ülkelerine daha fazla yakınlaşmış ve bunun sonucunda 1947 yılında IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne üye olmuştur. Böylece sermaye çevrelerinin talepleri doğrultusunda küresel piyasalarla görece serbest ticaret ve açık ekonomi koşullarına dayalı bir eklemleme içerisine girmiştir. Bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2007*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s. 93-106.

¹⁵ Örneğin telefon kullanıcı sayısı ülke genelinde 1935'te 18 bin civarındayken, 1950'lerin ortasında 100 bini geçmiş (s.389), otomobil sayısı ise II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1950 yılına kadar geçen sürede 3 katından fazla artmıştır (s.380). II. Dünya Savaşı'ndan 1950'lerin ortasına doğru ülke genelindeki halk kütüphanesi sayısı iki katına çıkmıştır (s.87). Okuryazarlık 1930'ların sonunda %20 civarındayken 1955'te iki katına ulaşmıştır (s.21). Fakülte ve Yüksekokul sayısı 1930'larda yirminin altındayken 1950'lerde 40'ı aşmıştır (s.72). Sağlık alanında hekim başına düşen kişi sayısı 1930'ların ortasında 12 binin üzerindeyken, 1950'lerin ortalarına doğru nerdeyse 3 binin altına inmiştir (s.59). Bkz. *İstatistik Göstergeler 1923 – 2010*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2011.

¹⁶ Halifeliğin siyasi olarak işe yaramayan bir kurum olduğu iddiasını güçlendirmek için I. Dünya Savaşı'nda Arap unsurların isyan ederek Osmanlı'dan kopuşu gösterilir. Ancak bu kopuşun önemli sebeplerinden birinin İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikaları olduğu unutulmamalıdır. Bkz. Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919 – 1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 84.

¹⁷ Bu çalışma nesnel tarihin büyük ölçüde imkansızlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla farklı tarihsel anlatılar karşısında “en hakiki” olanı bulma çabası olarak adlandırılan etkinlik (“tarihçilik”), aslında kendi toplumsal sınıf ve statümüzden hareketle geçmişle kurduğumuz son derece öznel bir ilişkidir. Öte yandan bu makalede modern tarihçiliğin “ulusal” boyutu daha fazla öne çıkmaktadır. Örneğin Türk tarihyazımında İstanbul'un Osmanlı tarafından alınışı “İstanbul'un Fethi” olarak betimlenirken, Yunan tarihyazımında aynı olay “İstanbul'un Düşüşü” olarak anılmaktadır. İngilizce literatür çoğunlukla ikinci bakış açısından beslendiği için, 1453 yılındaki kuşatma Türkiye sınırları dışında “The Fall of Constantinople” olarak bilinmektedir.

¹⁸ Birkaç örnek yaygın için bkz. Viladmir Mirmiroğlu, *Fatih Sultan II Mehmet Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, İstanbul: Sanyer Halkevi Neşriyatı, 1945; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası, 1948; Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası, 1949.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 28.05.1953, s. 6.

²⁰ *Milliyet*, 30.05.1953, s. 7.

²¹ Ulubatlı Hasan'ın, İstanbul'un fethi sırasında surlara ilk önce çıkan ve sancağı diken yeniçeri olduğu söylenmektedir. Ancak dönemin kaynaklarının hiçbirinde bu isme rastlanmamaktadır. Ulubatlı, Türk'ün kahramanlık ve fedakarlığını desteklemek amacıyla, büyük ihtimalle geç Osmanlı-erken Cumhuriyet döneminde kurgulanmış, mitsel-efsanevi bir kahraman arketipidir – ulusun zaferi için kendi bedenini feda etmiştir.

²² *Milliyet*, 30.05.1953, s. 7.

²³ *Milliyet*, 31.05.1953, s. 7.

²⁴ *Milliyet*, 31.05.1953, s. 7. İtaliçler sonradan eklenmiştir.

²⁵ Yusuf Akçura üzerine kısa bir değerlendirme için bkz. Fransçois Geogron, "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 505-514.

²⁶ Sedat Simavi, "Cevap İsterim", *Hürriyet*, 30.05.1953, s. 1.

²⁷ Bkz. 5 numaralı sonnot.

²⁸ Partinin kurucusu Necmettin Erbakan'ın siyasi kariyeri ilk olarak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) başkanlığına aday olmasıyla başlar. 1968 seçimlerini Erbakan ithalate teşviklerini küçük ve orta büyüklükteki taşra burjuvazisi lehine çevireceğini vaat ederek kazanır. Ancak dönemin başbakanı Adalet Partili Süleyman Demirel seçimi geçersiz sayar. Bunun üzerine Nakşibendi Tarikatı'nın desteğini alan Erbakan 1969'da Konya'dan bağımsız milletvekili seçilir ve Ocak 1970'de de Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurar. MNP, "taşralı küçük müteşebbisin sınıfsal çıkarlarını dinsel-kültürel bir siyasal söylem aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırmayı hedefleyerek korumak üzere 'milliyetçi ve mukaddesatçı' bir parti olarak" kurulmuştur. Bkz. Güven Bakırcı ve Yücel Demirel, "AK Parti'nin Sosyal Siyaseti", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, İhan Uzgel ve Bülent Duru (der.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010, s. 154. Kapatılan MNP yerine Ekim 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) de benzer bir sınıfsal çizgi izlemiştir. Parti Ekim 1973'teki genel seçimlerde %11,8 oy alarak 48 milletvekili ve 3 senatörlük kazanmış ve Ocak 1974'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile yaklaşık 6 ay sürecek hükümette koalisyon ortağı olmuştur. 1977'de oranı %8,6'ya gerilemesine rağmen oy sayısını korumuş hatta artırmıştır. MSP'nin kapatılmasıyla Temmuz 1983'te Refah Partisi (RP) kurulmuş ve Ekim 1991 genel seçimlerinde %16,9 oyla meclise 62 milletvekili sokmayı başarmıştır. Parti 1994 yerel seçimlerinde ise %19 oy almıştır.

²⁹ 1930'larda tek-parti yönetiminin ulus ve tarih anlayışına "bilimsel" kanıtlar sağlama çabasıyla Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin sembolünün Hitit Güneş Kursu olduğunu hatırlamak yeterlidir.

³⁰ 1990'lı yıllardan itibaren özellikle Turgut Özal'ın da etkisiyle Osmanlı adeta "yeniden keşfedilmiştir." Türkiye'nin yaşadığı kimlik krizine çare olarak Osmanlı'dakine benzer bir modele vurgu yapılmıştır. Özal, Osmanlı sisteminin tıpkı Amerikan çokkültürcülüğü gibi farklılıkları barışçıl biçimde bir arada tutmadaki başarısına dikkat çekmiştir. "Yeni-Osmanlılık" olarak adlandırılan bu görüş özellikle Türkiye Günlüğü dergisinde Cengiz Çandar, Mustafa Çalık gibi isimlerce sıkça dile getirilmiştir. Bu akımın Ali Bulaç, Abdurrahman Dilipak gibi daha İslamcı savunucuları ise çok-hukukluluğu öngören "Medine Vesikası" modelini gündeme taşımışlardır. Buna göre homojen cemaatlerden oluştuğu varsayılan topluluktaki her cemaatin kendi yasal sistemiyle idare edilmesinin gereği savunulmuştur. 1990'lı yıllardaki "Yeni-Osmanlılık" hareketinin bir değerlendirmesi için bkz. Yılmaz Çolak, "1990'lı Yıllar Türkiye'sinde Yeni-Osmanlılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları", *Doğu Batı*, No. 38, 2006, s. 125-144.

³¹ Türk-İslam sentezi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2008.

³² Siyasal İslam bu bağlamda, 1980 askeri müdahalesinin, milliyetçiliği "kabul edilebilir ölçüde" bir İslam anlayışı ile harmanlayarak 1980 öncesinin kent yoksullarını "kapan" sosyalist-komünist etkilere karşı desteklenmesini öngören Türk-İslam sentezinin yarattığı atmosferden yararlanmıştı.

³³ 542. yıl kutlamalarında Erdoğan, "Fethi'nin farklı bir önemi Peygamberimizin 'Konstantinopol İslam olacaktır' demesidir. Bunu gerçekleştirecek komutanın ve askerlerinin en güzel olduğunu söylemesidir" diye konuşmuştur. Bkz. *Milliyet*, 30.05.1995, s. 23.

³⁴ *Milliyet*, 31.05.1994, s. 14.

³⁵ Yani kutlamaların sadece uygulayıcıları ve eklemlediği siyasal söylem değil, ilettiği mesaja teveccüh gösteren kitle de değişmiştir.

³⁶ Ortadoğu'da "ekmeğin" sembolik anlamı ve yemek ile iktidar arasındaki ilişki üzerine kısa ama etkileyici bir analiz için bkz. Annia Ciezadlo, "Eat, Drink, Protest: Stories of the Middle East's Hungary Rumbblings", *Foreign Policy*, No. 186, May/June 2011, s. 76-79.

³⁷ "Ağaoğlu Maslak 1453 İstanbul", (Çevrimiçi), <http://www.maslak1453.com/genel-tanitim/0/1/agaoglu-maslak-1453-istanbul.html>, [16 Aralık 2012].

³⁸ Bu noktaya Mısır örneğinde değinen bir çalışma için bkz. Eric Davis, "Cairo as Neoliberal Capital", *Cosmopolitan Cairo*, Diane Singerman ve Paul Amar (der.), Cairo: The American University in Cairo Press, 2006, s. 47-71.

³⁹ Bu tartışmanın kent zenginlerinin yer değiştirmesiyle yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Yeni orta sınıfların yükselişi eski, geleneksel bürokrasi kökenli orta sınıfın konumunu sarsmıştır.

⁴⁰ *NTV Tarih* ve *Atlas Tarih* son dönemde yayınlanan popüler tarih dergilerinden sadece ikisidir.

⁴¹ Murat Bardakçı ve akademisyen Erhan Afyoncu'nun sunduğu *Tarihin Arka Odası* isimli televizyon programı buna örnek olarak verilebilir. Bu programın getirdiği rüzgarın etkisiyle başka popüler tarih programları da ekranda gözükmeye başlamıştır.

⁴² Yapımcısı *Tims Productions* olan dizi son dönemin öne çıkan yönetmenlerinden Taylan Kardeşler tarafından çekilmektedir. "Sultan Süleyman" karakterini canlandıran Halit Ergenç son yılların reytingli dizilerinin vazgeçilmez oyuncularındandır. Ayrıca *Dersimiz Atatürk* (Hamdi Alkan, 2010) isimli sinema filminde de Atatürk rolünde izleyicinin karşısına çıkmıştır. Türkiye'deki televizyon dizilerinin ortalama maliyetinin çok üzerinde bir bütçeyle çekilen *Muhteşem Yüzyıl*, çok sayıda yabancı ülke televizyonunda da gösterilmektedir. Dizi dönem dönem milliyetçi-muhafazakar kesimin eleştirilerine uğramıştır. Kurguyla gerçekliğin iç içe geçtiği bu eleştiriler, özellikle haremdeki kadınların "müstehcen" kıyafetlerine, padişah ile gözdesi kadınlar arasındaki "münasebetsiz" ilişkilere ve "abartılmış" saray entrikalarına yöneliktir.

⁴³ *Muhteşem Yüzyıl*'ın etkisiyle kısa sürede benzer yapımlar da türemiştir. *Bir Zamanlar Osmanlı* bunlardan birisidir. Patrona Halil İsyanı ana teması etrafında ilerleyen dizi, *Muhteşem Yüzyıl*'ın "entrika" *leitmotifi*ni benimsemekle birlikte ele aldığı dönem itibarıyla "muhteşem"lik yerini "yozlaşma"ya bırakmıştır. Senaryosu, önde gelen komedi yazarlarından birisi olan Gani Müjde'nin kaleminden çıkan *Harem* dizisi ise *Muhteşem Yüzyıl* parodisi biçiminde kurgulanmıştır.

⁴⁴ Kütahya Zafer Havalimanı açılış töreninde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, *Muhteşem Yüzyıl*'ı eleştirerek "Kanuni'nin 30 yılı at üstünde geçmiştir. Ben o dizinin yönetmenlerini de televizyon sahiplerini de kınıyorum" demiştir. *Hürriyet*, 25.11.2012.

⁴⁵ 437 kopya ile dağıtılan film 2012 yılı boyunca 41 hafta gösterimde kalmış ve toplamda 6.565.850 seyirci sayısına ulaşmıştır. "2012 İlk 10 Film", (Çevrimiçi), <http://boxofficeturkiye.com/>, [16 Aralık 2012].

⁴⁶ Bu makalede tek-parti döneminde CHP içerisindeki gruplaşmalara değinilmemesi, erken Cumhuriyet döneminin modernleştirici elitleri arasında tam bir uzlaşma olduğunun kabulü anlamına gelmemelidir. DP kadrolarının büyük ölçüde CHP içerisinde çıkması, CHP'nin monolitik bir yapısı olmadığını söylemek için yeterlidir.

⁴⁷ Kaynakların yetersizliğinden dolayı İslam-öncesi dönemin çok iyi bilinmemesi modernleştirici Türk elitlerine tarihi kolaylıkla "yeniden yazma" imkanı sağlamıştır. Bilinenden yüz çevirip bilinmeyene yönelme bu yüzden anlamlıdır. Böylece Osmanlı tarihi büyük ölçüde fed edilirken, tarihsel meşruiyet sağlamak için tarih-öncesi dönemlere umut bağlanmıştır. 1930'ların başından II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönem tek-parti yönetiminin tüm alanlarda olduğu gibi tarihyazımı üzerinde de ağırlığını belirgin biçimde hissettirdiği yıllardır. 1950'den sonra TTT'nin Osmanlı'ya yönelik tavrının kısmen yumuşamasında CHP'nin iktidardan düşmesinin de etkisi olmuştur.